

МИСЮК Ю. І.,
начальник реєстраційної служби
(Надвірнянське районне управління юстиції
Івано-Франківської області)

УДК 340.116:316.42

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ: КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД

У статті розглядаються питання реалізації права на освіту дітей з особливими потребами. Визначаються соціальні, економічні та юридичні проблеми інклюзивності освітнього простору в Україні. Вказується на необхідності комплексних підходів у реалізації правової політики у сфері інклюзивної освіти.

Ключові слова: освіта, інклюзивна освіта, діти з особливими потребами, права дитини.

В статье рассматриваются вопросы реализации права на образование детей с особыми потребностями. Определяются социальные, экономические и юридические проблемы инклюзивности образовательного пространства в Украине. Указывается необходимость комплексных подходов в реализации правовой политики в сфере инклюзивного образования.

Ключевые слова: образование, инклюзивное образование, дети с особыми потребностями, права ребенка.

The article deals with right to education of children with special needs. Identify social, economic and legal problems of inclusive educational space in Ukraine. Indicate need for integrated approaches in realization of legal policy in field of inclusive education.

Key words: education, inclusive education, children with special needs, children's rights.

Вступ. Сучасний розвиток суспільства вимагає новітніх підходів до освітньої сфери. Освічена молодь у подальшому стає законослухняними громадянами, формує таке правове середовище, в якому переважають демократичні цінності. Освіта здійснює активний позитивний вплив на всі процеси соціуму, включаючи не тільки правові, але й політичні, економічні, морально-духовні. Зважити слід ще на один момент – особа з належним рівнем освіти здатна до соціалізації, адаптується до змін державно-правової системи та не проявляє нігілістичних ознак. Тому удосконалення освітньої сфери має практичне значення для розвитку державності.

Права людини є основними критеріями функціонування держави та розвитку правової системи. Рівність виступає основним із чинників правності держави. Діти з особливими потребами також повинні бути наділені правом на освіту, однак реалізація цього права визначається індивідуальним критерієм. Тому позитивно, що міжнародні стандарти освітніх послуг визначили вагомість стандартів інклюзивності в наданні освітніх послуг. Для Української держави таких підхід є новітнім та вимагає наукового аналізу, деталізації прийомів та методів, комплексності розуміння та реалізації. Засобами тільки освітньої сфери імплементувати міжнародні стандарти інклюзивності неможливо. Залучення фахівців різних галузей, у тому числі належна юридико-правова регламентація, може забезпечити достатній рівень гарантування реалізації права на освіту для дітей з особливими потребами.

Правова політика Української держави не може стояти осторонь від тих процесів, що відбуваються в міжнародному освітньому середовищі. Тому дослідження інтенцій розвитку освітнього простору щодо дітей з особливими потребами актуалізується в правовій сучасності.

Проблемами освітніх змін у правовій науці цікавилися багато дослідників, серед яких особливо необхідно відмітити праці З. Баумана, Н. Бортник, І. Жаровської, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, Р. Робертсона, М. Шепелева та ін. Однак питання правової політики освітнього простору є доволі широкомасштабними, тому залишилося багато питань, що потребують додаткового аналізу, серед них правове регулювання суспільних відносин у сфері інклюзивної освіти.

Постановка завдання. Виокремлення змінних чинників, які відбуваються в освітньому просторі в аспекті інклюзивності.

Результати дослідження. Не секрет, що діти з особливими потребами обмежені у можливості отримання повноцінної освіти. Класичний підхід радянської (та й пострадянської) педагогіки – це спеціалізовані навчальні заклади, зазвичай школи-інтернати, заклади для дітей з особливими потребами, тобто обирався селективний метод надання освітніх послуг. Безумовно, що певним переліком позитивних моментів така освіта володіє у своєму арсеналі, однак вагомість недоліків вказує на нагальну необхідність пошуку новітніх підходів та методик щодо реалізації права на освіту неповносправних дітей. Серед них: ізоляваність дитини, відірваність її від сім'ї та широких соціальних контактів, обмеженість кола міжособистісної взаємодії, негативна правова соціалізація, отримання не завжди якісного соціально-освітнього рівня, зниження конкурентноспроможності на ринку праці тощо. Вказане суперечить Декларації прав дитини, яка містить правовий принцип про те, що: «дитині, яка є неповноцінною у фізичному, психічному чи соціальному плані, мають забезпечуватися спеціальний режим, освіта і турботи, які необхідні, зважаючи на її особливий стан» (ст. 6) [1].

Міжнародні стандарти визначили необхідність оновлення підходів саме через поширення інклюзивної системи навчання. Освіта стає загальнодоступною, рівною для всіх. У межах освітньої концепції «Освіта для всіх» (Education for all), запропонованої ЮНЕСКО, першочерговим завданням суспільного розвитку стає забезпечення кожної людини правом на задоволення освітніх потреб, отримання якісної базової освіти.

Чинне національне законодавство також регулює це питання. Однак, що стосується інклюзивності, норми права вміщені, зазвичай, у підзаконних правових актах. З-поміж них – укази Президента України «Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб із обмеженими фізичними можливостями» та «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні»; Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»; накази МОН України тощо. Однак вказані акти не мають комплексного підходу і вирішують тільки частину проблем, що виникає у сфері інклюзивної освіти.

Спочатку звернемося до проблем невизначеності понятійно-категоріального апарату.

Інклюзивна освіта передбачає особливі методи та способи надання освітніх послуг дітям, що мають у цьому потребу. Називати таку категорію дітей інвалідами, або особами з обмеженими можливостями тощо є не цілком доречним. Відповідно до сучасних вітчизняних і зарубіжних психолого-педагогічних досліджень, рекомендацій Організації Об'єднаних Націй і ЮНІСЕФ наукова термінологія не має сприяти стигматизації дітей, адже використання термінів із негативним семантичним навантаженням створює додаткову психотравмуючу ситуацію для дитини та її батьків, акцентує увагу на протиставленні понять «норма» й «аномальність», тому в регіональній моніторинговій доповіді дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) «Освіта для всіх» діти-інваліди і діти з порушеннями психофізичного розвитку виокремлено у категорію «діти з особливими потребами» [2].

Нормативні акти містять таке визначення інклюзивної освіти. «Інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей» [3]. Науковці ж визначають інклюзивну освіту, як комплексну систему надання освітніх послуг, яка враховує особливості психофізичного розвитку всіх учнів. Форми та методи, що застосовуються у процесі навчання, дають змогу розкрити індивідуальні можливості та потенціал учня. Інклюзивні освітні послуги охоплюють усі аспекти академічного і суспільного життя учня та включають: розроблення індивідуального навчального плану, створення сприятливого навчального середовища, забезпечення допоміжними послугами та супроводом фахівців тощо [4, с. 12].

Подамо авторську дефініцію. Інклюзивна освіта – це спеціальний вид освіти для дітей із особливими потребами з використанням специфічних психолого-педагогічних засобів, щоб забезпечити максимальну соціалізацію дітей такої категорії у загальних навчальних закладах. Ми вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що такого роду освіта передбачає навчання дитини у загальних школах, але за інтегрованою індивідуальною програмою, яка б відповідала максимально потребам дитини.

Розвиток інклюзивної освіти ґрунтується на об'єктивних вимогах освітнього характеру, а саме: в загальноосвітніх навчальних закладах мають застосовуватися такі методи навчання, які відповідають індивідуальним особливостям і є корисними для всіх учнів; соціального характеру, а саме: інклюзивні школи можуть змінити ставлення до наявних відмінностей між громадянами суспільства шляхом спільного навчання всіх дітей, створюючи тим самим основу для справедливого і недискримінаційного суспільства, яке заохочує людей жити разом у світі; економічного характеру, а саме: державі більш вигідно створювати й утримувати школи, в яких навчаються всі діти разом, ніж створювати складну систему різних типів шкіл, що спеціалізуються в галузі освіти конкретних груп дітей [5, с. 211].

На жаль, розв'язанням виключно теоретичних проблем вирішити питання належного функціонування інклюзивної освіти неможливо. Для практичної реалізації прерогативою є розробка фінансово-економічного та організаційно-методологічних аспектів функціонування інклюзивної освіти.

Законодавство встановлює необхідність спеціального підходу «із застосуванням особистісно орієнтованих методів навчання та з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей» [6]. Такий підхід є досить дорогим. Фінансові витрати є вагомою проблемою, особливо в умовах нестійкості розвитку економіки держави в цілому. Безумовно, що такого роду витрати, на жаль, не є першочерговими у соціальній політиці державного фінансування. Такий підхід створює проблеми не тільки для дітей з особливими потребами, але й для держави в цілому. Соціально адаптована дитина в майбутньому не потребуватиме допомоги з боку держави, оскільки належна освіта може забезпечити цим особам належну освіту та зробити їх конкурентоздатними на ринку праці. Також, як вже зазначалось науковцями, інклюзивна система навчання дозволяє оминати створення економічно-витратних спеціалізованих закладів.

Залишаються також перепони організаційно-методологічного характеру. З одного боку, це питання фізичного доступу до освітнього простору (технічні особливості споруди освітнього закладу, наочно-дидактичні посібники та засоби отримання знань, кабінети лікувальної фізкультури, психомоторної корекції, кімнати для логопедичних та корекційних занять і т. п.), з іншого – це соціальна готовність суспільства сприйняти такий вид освіти (учні, батьки, педагогічний колектив повинні бути адаптовані до такої форми освіти, повинна виключатися найменша можливість фактичної дискримінації дітей).

Методологічна розробка програм, систем навчання та оцінювання дітей з особливими потребами потребують значного рівня знань педагогів, спеціалістів, фахівців та психологів. На рівні державної політики слід виробити загальні єдині стандарти, адаптовані освітні програми та рекомендації, відповідно до позитивного закордонного досвіду. Кадрова політика та спеціальна освіта педагогічних працівників є важливим чинником забезпечення належності інклюзивності освітнього простору. «Тільки педагог із розвинутою, гуманістично визначеною системою цінностей може стати творцем нової системи освіти – ефективного засобу мобілізації найбільш соціально цінних світоглядних та етичних якостей, необхідних для успішного розвитку суспільства» [7, с. 9]. Стійкий характер інклюзивна освіта може мати лише за умов планової, систематичної та довгострокової підготовки. На нашу думку, функціонування інклюзивної освіти на належному рівні забезпечується шляхом забезпечення належного роду фахівців, таким чином, перепрофілювання освітніх програм із залученням знань про інклюзивність майбутніх спеціалістів педагогічно-психологічного спрямування є пріоритетним завданням держави та громадянського суспільства.

Фахівці в галузі функціонування інклюзивної освіти в Україні визначають такі основні проблеми неефективності інклюзивного середовища:

- відсутність належної підготовки педагогічних кадрів;
- неспроможність викладати відповідний навчальний матеріал дітям із різним станом фізичного та психічного здоров'я;

- традиційні форми та методи організації навчання, негнучкість навчальної програми.
- інформація про переваги інклюзії не була донесена до учасників процесу належним чином або ж була непереконливою;
- необхідні для ефективного впровадження інклюзії зміни виявилися надто масштабними, а тому їх складно досягти за короткий час, або ж надто обмежені, тому не дають уявлення про реальний ефект;
- зміни втілюються надто швидко, тож учасники процесу не встигають осмислити нововведення, або надто повільно, й ентузіазм щодо їх реалізації згасає;
- необхідні ресурси для забезпечення ефективності інклюзивної форми освіти не надаються або розподіляються в недоцільний спосіб чи нераціонально;
- не вживаються заходи для посилення переконань і готовності до довготривалої роботи (у тому числі над собою);
- працівники, які мають стати рушійною силою впровадженні інклюзії, можуть бути недостатньо віддані справі або покладають на себе надто великий обсяг роботи. Це може відлякувати інших членів колективу;
- спроби залучити батьків до співпраці зі школою формальні або ж узагалі не відбуваються;
- керівництво навчального закладу прагне встановити традиційно жорсткий контроль або ж пускає процес на самоплив, не заохочує працівників досягати вищих результатів [8, с. 78].

Вважаємо, що інклюзивна освіта в Україні є на стадії первинного становлення, оскільки перші практичні аспекти щодо її гарантування були зроблені лише у 2009 році. Визначені труднощі все ж таки пов'язуємо з особливостями етапу становлення новітніх змін. Слід акцентувати увагу, що переваги інклюзивності є превалюючіми, ніж тимчасові проблемні чинники. У Відкритому досяє з інклюзивної освіти (за матеріалами ЮНЕСКО) наводиться декілька вагомих аргументів щодо доцільності створення як інклюзивного суспільства взагалі, так й інклюзивної освіти зокрема. Це доцільність:

- в освітньому плані, тобто розроблення методів навчання, що відповідають індивідуальним відмінностям кожної особи і приносять користь усім дітям;
- в соціальному плані, тобто створення інклюзивних шкіл як основи для формування недискримінаційного суспільства;
- в економічному плані, тобто переважання функціонування шкіл, де навчаються всі діти, ніж створення складної системи різних типів корекційних, спеціальних шкіл [9].

Висновок. Право на освіту є одним із основних для сучасного світового устрою. Створення належних умов для реалізації освіти для дітей з особливими потребами об'єктивно забезпечить верховенства права та демократизацію і гуманізацію соціального середовища. Оскільки інклюзивна освіта є новітньою формою, вона стикається з рядом економічних, соціальних, юридичних, організаційно-методологічних та ментальних перепон. Проте інклюзивність має вагомий позитивний вплив як для держави, суспільства, так і окремого індивідуума. Розвиток інклюзивної освіти є проблемою комплексного характеру, тому тільки юридичним інструментарієм вирішити її неможливо.

Список використаних джерел:

1. Декларація прав дитини: Резолюція Організації Об'єднаних Націй від 20.11.1959 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_384.
2. Peters S.J. A historical analysis of international inclusive education policy and individuals with disabilities / S.J. Peters // *Journal of Disability Policy Studies*. – 2007. – Vol. 18(2). – P. 98–108.
3. Концепція розвитку інклюзивної освіти: затв. наказом Міністерства освіти і науки України 01.10.2010 № 912 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/prozatverdzhennja-konserpciji-rozvitku-inklyuzivnogo-navchan-doc34598.html>.
4. Захарчук М.Є. Становлення та розвиток інклюзивної освіти у США: монографія / М.Є. Захарчук. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 196 с.
5. Кабанець М.М. Інклюзивна освіта як шлях до демократизації суспільства / М.М. Кабанець // *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. – 2012. – Вип. 29. – С. 209–214.

6. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 15.08.2011 р. № 872 // Офіційний вісник України від 22.08.2011. – № 62. – 65 с.
7. Пелех Л.Р. Теорія і методика аксіологічної освіти в Польщі: порівняльний аспект: монографія / Л.Р. Пелех. – Рівне : ПП ДМ, 2014. – 402 с..
8. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія / А.А. Колупаєва. – Київ : Самміт-Книга, 2009. – 272 с.
9. Відкрите дос'є ЮНЕСКО з інклюзивної освіти : за матеріалами ЮНЕСКО. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ussf.kiev.ua/index.php?go=Inklus&id=18>.

НЕКОЗ А. В.,
головний спеціаліст-юрисконсульт
(Пенсійний фонд України
в м. Черкаси Черкаської області)

УДК 347.965.343.12 (091)

ЮРИДИЧНІ КЛІНІКИ В СИСТЕМІ РОЗВИТКУ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена проблемам діяльності юридичних клінік. З огляду на історичний досвід та зарубіжну практику сформовано авторське бачення місця юридичних клінік у системі безоплатної правової допомоги та запропоновано основні шляхи активізації клінічної освіти в Україні.

Ключові слова: *безоплатна правова допомога, юридична клініка, клінічна освіта, історичний розвиток, зарубіжний досвід.*

Статья посвящена проблемам деятельности юридических клиник. Учитывая исторический опыт и зарубежную практику сформировано авторское определение места юридических клиник в системе юридической помощи и предложены основные пути активизации клинического образования в Украине.

Ключевые слова: *бесплатная правовая помощь, юридическая клиника, клиническое образование, историческое развитие, зарубежный опыт.*

The article is devoted to problems of legal clinics. Given historical experience and foreign practice formed author's vision places legal clinics in system of legal aid and proposed ways to enhance basic clinical education in Ukraine.

Key words: *legal aid, legal clinic, clinical education, historical development, international experience.*

Вступ. Статтею першою Конституції України визначено європейський вектор розвитку нашої держави як демократичної, соціальної та правової. Ключовим у забезпеченні реалізації даних принципів є право на захист прав і свобод людини і громадянина. На сьогодні, в умовах активного правового реформування всіх галузей суспільного життя проблеми здійснення правового захисту прав і свобод людини і громадянина залишаються не вирішеними, що обумовлено відсутністю дієвої системи безоплатної правової допомоги в Україні. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» визначив механізм надання безоплатних правових послуг, а його прийняття стало вагомим кроком на шляху до реалізації права на правову допомогу кожним [1].

Однак постійне збільшення попиту на безоплатні правові послуги, обмежена кількість адвокатських ресурсів і специфіка юридичної роботи (неможливість її автоматичного

